

Ivan Kovačević

Odeljenje za etnologiju i antropologiju

Filozofski fakultet

Univerzitet u Beogradu

ikovacev@f.bg.ac.yu

Legenda o dedi i Jaffa keksu*

Apstrakt: Urbana legenda o događaju u beogradskom parku u kojoj mlada osoba greškom jede keks koji pripada starcu s kojim deli klupu, predstavlja transformaciju urbane legende koja se u britanskoj varijanti odnosi na stariju Britanku i mlađeg useljenika, da bi se nacionalnost menjala u verzijama širom Evrope. Pre transformacije u Srbiji legenda je doživela i depolitizaciju svodeći aktere na dvoje ljudi u cilju pedagoške i moralno-religijske propagande. U Srbiji starosne karakteristike su zamenile mesta, a poruka legende proizlazi iz specifične podele na Miloševićevu i "Drugu Srbiju" nastale u poslednjoj deceniji dvadesetog veka. U oba slučaja legenda propoveda adaptaciju i asimilaciju saopštavajući da "drugi" mogu naučiti da budu kao "mi", što im garantuje prestanak položaja "drugog".

Ključne reči: urbana legenda, politička antropologija, Srbija, "Greškom zajedničko", "The Packet of Biscuits", deda i Jaffa keks, "Druga Srbija"

"Keks na aerodromu"

Od dvehiljadite godine započeo je, po internet sajtovima i forumima, pohod priče koja se najčešće zove "Keks na aerodromu" ili samo "Kutija keksa". Prema nekim sajtovima talas prenošenja ove priče započeo je 2000. godine, da bi se širila celu jednu deceniju. Na internet sajtove u Srbiji i zemljama na teritoriji bivše Jugoslavije priča je, verovatno, stigla oko 2005. godine. Priča se prenosi na veoma različitim sajtovima i forumima. Počevši od onih zabavnih¹, preko diskusionih², do onih sa pedagoškom namenom, kakav je na pri-

---

* Ovaj rad je rezultat istraživanja na projektu "Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi" (br. 147037) koji u celosti finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

¹<http://www.einnewyddion.com/arhiva/izaslo/EN-088.doc>; <http://ona77.blogspot.ba/arhiva/2006/01/28>; <http://www.cafenis.com/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=1717>; <http://visa.mojblog.com/p-mojblog-post/32437.html>

² <http://www.diskusije.net/knjizevnost/poucne-price-14450/#post508167>

mer sajt jedne osnovne škole iz Mladenovca,³ i sajtova verske sadržine kao što je Islamski edukativni portal⁴. Ovakva raznolikost sajtova i foruma koji prenose priču o kutiji keksa može se objasniti njenim moralističkim sadržajem, kao i direktnom poukom u četiri ili pet tačaka koja se prenosi ujedno s pričom. Moralizatorski ton, koji se odnosi na apstraktne međuljudske odnose, sasvim odgovara onima koji imaju nameru da šire određena pravila ponašanja, ali njen zabavni ton, kao i forma kojom liči na urbanu legendu, čine je pogodnom za zabavne sajtove i forume. Priča, zajedno s moralnom poukom, najčeće se direktno prenosi bez ikakvih prepravki ili interpolacija i samo u manjem broju slučajeva je prepričana. Ona glasi:

Devojka je čekala avion u čekaonici jednog velikog aerodroma. Pošto je trebalo dugo da čeka, odlučila je da kupi knjigu da bi joj vreme brže prošlo. Uz knjigu je kupila i paketić keksa. Sela je u VIP čekaonicu da je niko ne bi uznemiravao. Pored nje je bila stolica s keksom, a s druge jedan gospodin koji je čitao novine. Kad je počela da uzima keks i gospodin je uzeo jedan. Ona se šokirala, ali ništa nije rekla i nastavila je da čita knjigu. U sebi je pomislila: ma gledaj ti ovo, da imam samo malo više hrabrosti, do sada bih ga već udarila... Svaki put kad je ona uzimala keks, čovek pored nje, ne obazirući se ni na šta, uzimao je isto tako jedan. Nastavili su tako dok nije ostao samo jedan u paketu i devojka pomisli: baš me zanima šta će sad da uradi!!! Čovek uze poslednji i podeli ga na dva dela! Ovo je zaista previše, poče da uzdiše šokirana, uze svoje stvari, knjigu, torbu i ode prema izlazu iz čekaonice. Kad joj je bilo malo bolje, pošto ju je prošao bes, sela je na mesto gde nije bilo nikoga, da bi izbegla neke druge neprijatne događaje. Zatvori knjigu i otvori torbu da je ubaci u nju. U tom trenutku ugleda paketić keksa još uvek netaknut. Postide se kao kradljivac i tek tada shvati da je keks, isti kao njen, bio od gospodina koji je sedeo pored nje, ali koji je, bez šokiranja, nervoze ili prepotencije, podelio i svoj poslednji komad sa njom, totalno suprotno od nje, kojoj su bili povređeni ponos i osećanja.

ZAKLJUČAK: Koliko puta u našem životu ćemo pojesti ili smo pojeli tuđi keks, a da to nikad nećemo saznati ili nismo ni saznali? Pre nego što se dođe do brzopletog zaključka i pre nego što počne da se misli loše, GLEDAJ sa pažnjom detalje, vrlo često situacija nije onakva kako nam izgleda na prvi pogled!!!!

U životu postoji 5 stvari koje se ne mogu vratiti:

- Kamen kad je bačen;
- Reč pošto je izrečena;
- Mogućnost nakon što je izgubljena;
- Vreme kad je prošlo;
- Ljubav za koju se NE BORI

³ <http://www.oskosta.org/komentar.html>

⁴ http://www.sehur.net/html/modules.php?name=News&new_topic=5; http://bosanski-esdzid.org/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=9&Itemid=72

Kao što je već rečeno, priča je pruzimana sa brojnih stranih sajtova gde se takođe javlja u skoro identičnom obliku praćena sa 4 ili 5 direktnih poduka. Interesantno je da se javlja i u stihovanoj formi,⁵ kao i u obliku internet sadržaja (Brunvand, J. H. 2009) koji se prosleđuju poznatima ("Internet Forwards").⁶ Izvesna razlika u opisu glavnih aktera legende nema veliki značaj, što će se tek pokazati prilikom praćenja transformacija legende. Naime, u jednom broju tekstova na stranim sajtovima akteri su opisani kao "mlada gospođa" i "gospodin", kao "devojka" i "gospodin", zatim kao "devojka" i "čovjek" i, na kraju, "žena" i "čovjek".

"Deda i Jaffa keks"

Na jednom od foruma o urbanim legendama pojavila se 2006. godine legenda o stracu i Jaffa keksu⁷. Potpuno isti tekst ponovo se pojavio tri godine kasnije na Internet sajtu studenata Fakulteta za Informatiku i menadžment Univerziteta "Singidunum"⁸ i na Internet sajtu televizijske emisije "Milica na kvadrat" televizije "Avala"⁹.

Dolazim u BG u park kod autobuske stanice, na trafici kupim jafa keks i Politiku, sednem na slobodnu klupu. Utom prilazi jedan deda, pita jel' slobodno, seda pored mene i odmah uzima onu kutiju jafa keksa, otvara je, vadi jedan i počeo da jede! Ja ne mogu da verujem šta se dešava, uzimam i ja jedan keks iz kutije, on jedan, ja još jedan i tako ćutke, ja pizdim al ne znam šta da kažem, dodjemo do kraja kutije - ostao jos jedan keks, reko nećeš majci i taj zadnji da mi pojedješ, zgrabim pre njega, on ništa, ustane, baci ambalažu u kantu i odšeta polako. Ja jos uvek u šoku, uzimam Politiku da prelistam, kad ono ispod nje - moja kutija jafa keksa!

"Greškom zajedničko"

Urbana legenda pod prihvaćenim naslovom "Greškom zajedničko" ("Sharing by Error") u folklorističkoj literaturi se prvi put pominje 1975. godine. U kraćoj belešci pod naslovom "Yet another Modern Legend?" engleski folklorista A. W. Smith je ukazao na usmeno, ali i štampano prenošenje urbane le-

⁵ http://www.comp.nus.edu.sg/~vivy/Stories/Story_Cookies.htm

⁶ <http://www.slideshare.net/guest2c46c/packet-of-biscuits-presentation>

⁷ Radi se o sajtu televizije "B 92", odnosno o forumu (Forum B 92) i temi Urbane legende iz 2006. i 2007. godine (<http://forum.b92.net/index.php?showtopic=27776>)

⁸ <http://forum.fim.singidunum.ac.rs/showthread.php?p=84154> (Postavljeno 29. 02. 2009. u rubrici "Vicovi", ali s napomenom : "Nije vic, al' je tu negde...")

⁹ <http://www.milica2.com/?p=82>

gende o kutiji keksa. A. W. Smith je tekstove iz tri štampana izvora sažeo u priču koja glasi:

Putnik je kupio šolju čaja i kutiju keksa u staničnom restoranu/vagon restoranu/kafeu "John Lions" prekoputa stanice "Liverpool". Putnik je seo za sto sa Pakistancem/Karibljaninom/Afrikancem i počeo da pije čaj i jede keks. Čovek preko puta njega se takođe poslužio. Prilično potresen bezobrazlukom putnik je uzeo još jedan keks. Nezvani gost je uradio isto i tako se događalo sve dok nije ostao samo jedan keks koji je obojeni čovek polomio na dva dela da bi mogli da ga podele... Ljutita gospođa je zagalamila na njega ...ili je muški putnik to podneo stoički bez reči. U obe priče razvoj događaja je isti. I jedan i drugi su svoj paket keksa pronašli neatvoren u "tašnici" ili u "torbi pored sebe" (Smith 1975, 139).

Polazeći od toga da je reč kojom je u legendi označena ženska tašnica ("purse") "američkog porekla" Alan Smit naslućuje da je u Britaniju stigla iz Amerike. Na takvu atribuciju legende reagovao je američki folklorista Jan Harold Brunvand, najpoznatiji sakupljač urbanih legendi, konstatujući da tu legendu nije čuo u Americi i decidno je karakterišući kao britansku (Brunvand 1984, 192). Druga opaska Alana Smita govori o političkom karakteru ove legende i njenoj političkoj upotrebi. Naime, legenda je objavljena u listu "Gardijan" (*Guardian*) leve, laburističke orijentacije 1972. godine da bi se, potom, pojavila dve godine kasnije u listu *Oxfam News*, koji izdaje humanitarna organizacija "Oxfam". Organizacija "Oxfam" koju je osnovala grupa kveкера, socijalnih aktivista i oksfordskih intelektualaca 1942. godine s ciljem da se bori protiv gladi, za ravnomeran razvoj i protiv svake diskriminacije, legendu je iskoristila u svom propagandnom glasilu. Alan Smit nije bio u posedu treće štampane verzije legende, ali se seća da se radilo o listu *Evening standard*.¹⁰ Kada se tome doda opaska u "Gardijanu" kako je gospođa, koja je oštro verbalno napala useljenika misleći da on jede njen keks, to učinila "neoprostivim rečima koje znaju samo liberali", vidi se da je ova legenda već na početku svog "javnog života" imala ulogu sredstva upotrebljavanog u političke svrhe.

Prateći razvitak ove legende posle 1984. godine kada ju je pomenuo u knjizi *The Choking Doberman*, u sledećoj knjizi *The Mexican Pet* Brunvand je objavio prvi, njemu poznati, zapis iz Amerike (Brunvand 1986, 137-138). Osim ovog zapisa iz SAD, u kome se kao akteri javljaju starija žena i mladić bez daljih specifikacija, Brunvand navodi australijsku verziju i dve legende sa Novog Zelanda gde je mladić opisan kao panker (Brunvand 1986, 138-140).

Zanimljiv je bio pokušaj uspostavljanja autorstva nad ovom pričom poznatog britanskog pisca Daglasa Adamsa, autora veoma čitane knjige "Autostoperski vodič kroz galaksiju" gde on u četvrtom delu pod naslovom "Doviđenja

---

¹⁰ *Evening standard* je list bulevarskog karaktera s urednikom Čarlsom Vinturom koji je bio pristalica i potonji funkcioner Liberalne partije.

i hvala za sve ribe" (1984) iznosi legendu kroz priču jednog lika iz knjige da bi potom u jednoj televizijskoj emisiji tvrdio kako je to priča iz njegovog ličnog iskustva (Adams 1992; Adams 2008; Bruvand 1986, 140).

Rezimirajući britansku verziju priče, Bruvand generalizuje likove konstatujući da se kao akteri javljaju starija žena i imigrant i ukazuje da se osim odnosa prema rasnim manjinama i imigrantima u legendi javlja i značajan generacijski jaz (Bruvand 1986, 140).

Najopširniji tekst o urbanoj legendi "Greškom zajedničko" napisala je francuska folkloristkinja Veronik Kampion-Vensan (Campion-Vincent 1995). U članku pod naslovom "Propovedanje tolerancije?" Kampion-Vensan je pobrojala sve njoj poznate verzije ove legende uključujući i jedan broj ekranizacija pretežno u žanru kratkog filma. Rezime legende u radu Kampion-Vensan glasi:

Putnik Britanac – često je to žena – sedi za istim stolom s jednim doseljenikom – obično Pakistancem – u staničnom bifeu ili u kolima za ručavanje. I ta putnica biva preneražena kada se taj doseljenik poslužio biskvitom iz pakovanja za koje ona misli da ga je upravo stavila na sto. Nije rekla ništa, već se i sama poslužila biskvitom. Oboje nisu ništa govorili, a pakovanjem su se zajedno služili do poslednjeg parčeta koje je doseljenik presekao napola i njoj ponudio polovinu. Uvređena putnica kasnije otkriva svoje neotvoreno pakovanje – kod sebe u tašni, ili uvređeni putnik ispod svojih novina (Campion-Vincent 1995, 22).

Sumirajući pregled folklorističkih zapisa iz Britanije, Amerike, Nemačke, Francuske i južne Afrike Kampion-Vensan zaključuje da je antirasistički sadržaj doprineo širenju i popularnosti ove priče, ali i da je za to zaslužna i mogućnost njene direktne upotrebe u propagandi političkih stavova kao što je upotreba ove priče u vežbanju tolerancije socijalnih radnika.

EksPLICITNI antirasistički karakter ove legende može biti i prividan, što je nagovestila Kampion-Vensan stavljajući znak pitanja u sam naslov svog teksta i postavljajući pitanje da li on predstavlja propovedanje tolerancije. Već sam ranije ukazao da legenda govori o tome kako su "drugi" (došljaci, useljenici, ili prosto manjina) pokazali u legendi da su naučili i primili one osobine koje "mi" pripisujemo sebi i stoga ih možemo prihvatiti kao "nas" (Kovačević 2009, 77-78). U traganju za značenjem legende o dedi i Jaffa keksu ovakav pristup će se pokazati plodotvoran. Međutim, pre toga potrebno je formalizovati sve tipove legendi i aktera koji se u njima javljaju.

Formalizacija likova i odnosa

I pored toga što ni dijahronijska analiza niti praćenje "kretanja" legende ("migratorne legende") ne mogu biti sasvim precizni jer su "nalazi slučajni", a "iskopavanja" nesistematska, formalizacija može početi oblikom koji je prvi

zabeležen, a to je varijanta "Greškom zajedničko". U njoj su suprotstavljeni starija osoba "starosedelačke rase" i "više kulture" iz dominantnog društvenog sloja, ili bar iz sloja koji se identifikuje s dominantnim s jedne strane, i useljenik, druge boje kože, "niže kulture" i nižeg društvenog statusa, s druge strane. Mi smo u toj legendi "stari" ili "zreli", a drugi su "mladi" čime se još više potencira da su "novi". Susret se odigrava na ne-mestima (Ože 2005), kao što su aerodromi koje ni viši društveni slojevi ne mogu da izbegnu i gde se prostorno mešaju sa nižim slojevima, baš kao što je to bio slučaj pre više decenija sa železničkim stanicama. U toj legendi mi smo "MI" a oni su "DRUGI", mi smo "MI", a oni su "DRUGAČIJI".

S druge strane, legenda koja hronološki sleduje, o keksu na aerodromu, dekonstruiše tu polarizaciju i ukida podelu na "NAS" i "DRUGE". Za legendu koja apstraktno propoveda obazrivo procenjivanje drugih ljudi, ljudi koji ne moraju ni po čemu biti drugačiji već su samo "drugi ljudi", može se konstatovati da je ukinula "drugost" koje je "druge" činila drugačijim i da je celu priču svela na odnose između "nas". Čak se ni generacijska polarizacija ne javlja kao obavezan već pre kao slučajan deo, jer je varijabilna i ne karakteriše likove. Uloge čak i kada su starosno opisane, mogu se zameniti, jer taj opis ne nosi značenje.

Hronološki treća i poslednja legenda specifično je lokalizovana i ponovo uvodi socijalnu deskripciju likova svodeći je na mlađu osobu i starca. Tekst legende to ne govori eksplicitno kada je reč o jednom učesniku u događaju na klupi u parku – o mlađoj osobi. Ipak taj socijalni opis se može izvući iz sociolingvističkog karaktera iskaza, kao i prvog lica koje pripoveda u funkciji lokacija na kojima se legenda pojavila. Žargonski način govora i upotreba pojedinih reči ukazuje je da je reč o govoru mladih ljudi i uz pojavljivanje na sajto-vima, koje takođe pretežno koristi mlađa populacija, definiše aktera legende kao mlađu osobu. Prema tome, "MI" smo mladi, a "DRUGI" su stari.

Tabelarni prikaz aktera u tri legende pokazuje transformacije osnovnih likova:

Legenda	MI	DRUGI
"Greškom zajedničko"	starosedeooci, stari	došljaci, manjina, mladi
"Keks na aerodromu"	isti ili slični	isti ili slični
"Deda i Jaffa keks"	mladi	stari

Prva transformacija legende "Greškom zajedničko" se odigravala tokom vremena i ukazuje de je izvršeno njeno preuzimanje. Naime, od antirasističkih političkih i humanitarnih organizacija i glasila koja su ovu legendu korsitila u svoje ciljeve, preko upotrebe u edukaciji socijalnih radnika, legendu preuzimaju i transformišu akteri pedagoškog i religijskog karaktera, a pogotovu akteri koji sadrže takav spoj. Legenda postaje sredstvo moralne poduke koja više

ne govori o odnosu prema manjinama svih vrsta, naročito rasnim, već predstavlja uputstvo za ponašanje u društvu što je zadatak svakolike pastirske psihologije.

Na područje međusobno razumljivih jezika sa teritorije bivše Jugoslavije legenda je stigla u svom pedagoško-religijskom obliku ili u formi zabavne psihologije, da bi se u srpskoj varijanti transformisala u priču o dedi i Jaffa keksu, gde je revitalizovana diferencijacija na "Mi" i "Drugi". Tumačenje ove transformacije zahteva analizu značenja datu u socijalnom, odnosno, političkom kontekstu.

Sadržaj političkog konteksta

Legenda o dedi i Jaffa keksu predstavlja tipičan primer lokalizovane legende, koja svoj sadržaj u potpunosti domestifikuje i prilagođava novoj sredini. Ta lokalizacija je očigledna već u prvoj rečenici gde se pominje Beograd. Narratorov "dolazak u Beograd" govori da legenda nije isključivo beogradska već da pokriva i širi prostor Srbije. Druga lokalizacija se odnosi na dnevni list "Politika", a treća na sam predmet legende – Jaffa keks. Poznati beogradski list, koji je poslužio u lokalizaciji legende, ima i određene konotacije s obzirom na to da je do 2000. godine bio pod potpunom kontrolom Miloševićevog režima i da ga je opozicija bojkotovala, da bi to prestalo transformacijom posle 5 oktobra. Dok je lokalizacijska uloga lista "Politika" sasvim jasna, uloga kekxa pod nazivom "Jaffa keks" se mora objasniti. Naime, Jaffa keks je proizvela fabrika kekxa "Mekviti" u Britaniji, pre Drugog svetskog rata, a proizvodnja kekxa iste forme pod nazivom "Jaffa cakes", sa preciziranjem da se radi o biskvitu ("biscuits"), počela je u fabrici "Jaffa" iz Crvenke¹¹ 1978. godine.¹² Taj keks predstavlja brend koji ima obožavaoce i stalne potrošače tokom više od tri decenije i stoga je i "najpogodniji" za lokalizaciju legende.

Sva tri elementa daju čvrstu lokalizaciju i omogućavaju kontekstualizovano tumačenje aktera legende. To tumačenje polazi od dugogodišnjeg povezivanja starije populacije s određenim političkim opcijama. U poslednjoj deceniji dvadesetog veka starija populacija je najčešće povezivana s podrškom vlasti Slobodana Miloševića.

---

¹¹ Prema intervjuu direktora fabrike "Jaffa" Dragana Vasiljevića u "Progressive Magazine" od marta 2008. http://www.crier.co.rs/www/media/arhiva/46_Intervju%20Dragan%20Vasiljevic,%20Jaffa.pdf

¹² Skoro istovremeno keks istog oblika i sadržaja pod nazivom "Tops" počeo je da se proizvodi u fabrici kekxa kompanije "Agrokomerc" iz Velike Kladuše, a nešto kasnije i u fabrici "Josip Kraš" iz Zagreba pod nazivom "Jaffa". Sva tri kekxa se proizvode i danas.

Dve najkompletnije ankete iz 1990. i 1991. godine pokazale su da je privrženost najstarije generacije Slobodanu Miloševiću i Socijalističkoj partiji Srbije daleko veća u odnosu na ostale starosne grupacije i kreće se od 60 % (1990) do 43% (1991) (Milić 1992), a od ukupnog glasačkog tela SPS-a prema anketi iz 1990. godine skoro petina su penzioneri (Mihailović 1991, 100-101). Utisak o tome pojačali su i mediji koji, bez obzira na to što su bili pod kontrolom režima Slobodana Miloševića, nisu mogli u potpunosti da sakriju sliku sa promocija Socijalističke partije Srbije tokom 1990. godine gde su veliki deo prisutnih sačinjavali pripadnici starije generacije (Vujanović 1993, 70). Bez obzira što je Socijalistička partija Srbije deklarativno pokušavala da pridobije sve starosne grupacije, uljučujući i najmlađu, obavljanje vlasti je omogućavalo da se donose mere koje su usmerene ka zadovoljavanju potreba penzionera. Poznati upad u platni sistem tadašnje savezne države, kojim je Srbija prisvojila skoro milijardu i po tadašnjih nemačkih maraka i kojim je zapravo započeo raspad Jugoslavije, učinjen je da bi se isplatile penzije (i plate državnih službenika) uoči prvih višestranačkih izbora u decembru 1990. godine. O tome je šira javnost saznala iz saopštenja samih aktera događaja koji su to iznosili u javnost usled političkog razlaza sa Slobodanom Miloševićem. Tako, već 1995. godine Borisav Jović, Predsednik Predsedništva SFRJ u vreme upada u monetarni sistem, u knjizi "Poslednji dani SFRJ", opisuje razgovor sa predsednikom Izvršnog veća Srbije, Stanom Radmilovićem, u kome mu Radmilović objašnjava upad u monetarni sistem time "što bi sigurno izgubili izbore da nisu isplatili plate i penzije" (Jović 1995, 241).

Svi elementi vezanosti starije generacije, prvenstveno doživljene kroz pojam "penzioner", za vlast i stranku Slobodana Miloševića, doveli su do predstave kako je taj deo stanovništva najčvršći deo glasačkog tela koje je Slobodanu Miloševiću obezbedilo relativne pobede na izborima 1992, 1993, 1996 i 1997. godine. Opoziciona štampa je tu sliku ovekovečila ironično i sasvim slikovito:

Istog dana, dakle u četvrtak 27. jula, kada je naš drug savezni predsednik raspisao izbore, u Valjevu su se sastali Penzioneri Srbije i dali besu da će najmoćniji i najpametniji državnik sveta i dalje biti naš drug predsednik (...) Za glavnim astalom glavni dr Jovan Krkobabić, predsednik Saveza penzionera Srbije i, vele, predsednik Fonda penzijsko-invalidskog osiguranja. Krkobabić sitan, al' vidi se glavni..." (Milosavljević 2008, 89-90).

Starački deo Miloševićeve Srbije ostao mu je veran do samog kraja, što pokazuju ankete pred sam poraz na izborima 2000. godine gde je njegov protivkandidat imao vođstvo u svim dobnim grupama, osim u kategoriji starijih od šezdeset godina, odnosno u grupi penzionera (Milosavljević 2008, 101).

Stari ljudi, pogotovo penzioneri, doživljeni su kao glavni oslonac Miloševićeve Srbije u odnosu na koju se formira "druga Srbija"¹³ koja u sebi sadrži mladost, demokratiju, slobodu, evropske vrednosti, ljudska prava itd. Politička i identitetska polarizacije društva na Miloševićevu i "drugu Srbiju" delila je društvo po starosti. Mladi su perspektiva i budućnost zemlje, a stari je vuku u prošlost i propast. "Druga Srbija" stare ljude pokazuje kao agresivne, uništavajuće i pomućene svesti što se prikazivalo i na slikama sa Miloševićevih skupova gde su fotografije ljudi srednje dobi ostarelog i oronulog izgleda, a agresivnog ponašanja, bivale ilustracija staračke komponente nasilničke i destruktivne Miloševićeve Srbije (Milosavljević 2008, 99). Ukoliko se izuzmu predizborna ulaganja Miloševićeve stranke i njenih koalicija mladima, kao i pokušaji opozicije da, istim načinom, omekša tvrdu podršku režimu starijih građana, slika je grubo polarizovana: stari su za Miloševića, a mladi protiv.

Takva etnopolitička predstava o političkoj pripadnosti i naklonosti pojedinih starosnih grupa dočekala je petooktobarske promene. Preuzimanje vlasti od strane koalicije DOS 5. oktobra 2000. godine, a potom i na izborima za srpski parlament u decembru iste godine, dovelo je do zamene političkih mesta – "Druga Srbija" je postala prva, a Miloševićeva Srbija "druga". Uz sva politička odstupanja, pogotovo za vreme vlade Vojislava Koštunice, ta etnopolitička predstava o petooktobarskoj promeni dočekala je prvu pojavu lokalizovane legende o dedi i Jaffa keksu koja je zabeležena 2006. godine.

Legenda u kontekstu

Promenom vlasti zamenjeni su položaji u javnosti, medijima, upravljanju državom pa se nekadašnja "Prva Srbija" našla u poziciji u kojoj je godinama držala "Drugu Srbiju" – bez pristupa državi, državnim organima i državnim zaposlenjima, bez pristupa finansijskim tokovima, bez pristupa diplomatiji, bez medija, bez komotnog održavanja stranačkih aparata... Na drugoj strani u bivšoj "Drugoj Srbiji" došlo je do previranja, zaokretanja i kod nekih skoro do kajanja što je pobeđen Milošević. Brzim promenama, usled ubistva Zorana Đinđića i sledujućim izborima, deo pokreta protiv Miloševića se pozicionirao, u velikoj meri, na njegove pređašnje pozicije, postajući tako deo Miloševićeve, nekad "prve", a sada "druge" Srbije. A u originalnoj "prvoj" Srbiji je nu-

---

¹³ Pojam "Druga Srbija" je naslov velikog zbornika tekstova koji su prikupili i uredili Aljoša Mimica i Ivan Čolović 1992. godine. Ubrzo je postao oznaka za onaj deo stanovništva koji se protivio režimu Slobodana Miloševića. Pod tim pojmom se podrazumeva antimiloševićevski kulturni identitet, a ne ova ili ona grupacija NVO, medija i organizacija koja se međusobno razdvaja oko pitanja deetnifikacije ratnih zločina u ratovima od pre više od jedne decenije.

žno dolazilo do preispitivanja sopstvenih pozicija što je daleko lakše uraditi ili čak imperativno kada se odmakne od vlasti.

U tako izmešanim političkim pozicijama kreator ili kreatori legende prelamaju obe prethodne varijante "Greškom zajedničko" i "Keks na aerodromu" kroz novu socijalno-političku realnost. Na taj način deda, starac ili penzioner postaje "DRUGI", a mlada osoba "MI". Ta mlada osoba sada pristupa stracu ili penzioneru sa predrasudama s kojima je stara Britanka pristupila Pakistancu. I to onom starcu koji je u Miloševićevo vreme bio pojam egoističkog podržavanja režima radi isplate jedne ili dve penzije, koji se ni malo nije osvrtao na želje i potrebe generacije pred kojom se život tek otvara i od koga se ni ne očekuje ništa drugo do da zgrabi nešto što pripada drugom, kao što je Jaffa keks. Legenda o dedi i Jaffa keksu, isto kao i kada su u pitanju bili stara Britanka i mladi Pakistanac, pravi obrt saopštavajući da "starac" nije više onaj starac iz doba Miloševića koji je mahao štapom prema studentima koji su demonstrirali protiv režima, izborne krađe, ratova, inflacije, bezperspektivnosti.

Ove legende, kao i mnoge folklorne tvorevine, čine medijaciju između suprotstavljenih, opozicionih parova. Samo medijacija koju tvori folklor nije simetrična niti ravnomerna jer ni socijalna realnost nije takva. Ekvidistanca jednakih zasluga ili jednakih krivica postoji samo u ideološkim konstrukcijama koje služe za maskiranje i prikrivanje istorije i ne izdržavaju proveru vremena i socijalnih sila. Stoga legenda o starcu i Jaffa keksu, isto kao i ona o staroj Britanki i mladom Pakistancu, govori o asimilaciji, odnosno adaptaciji na pravila koja proklamuje dominantni kulturni identitet. Nije moguće drugačije prihvatiti useljenika izuzev na osnovu njegove adaptacije na proklamovane kulturne obrasce i "svetački" karakter useljenika, na koji su folkloristi skrenuli pažnju već prilikom prvog registrovanja legende (Smith 1975, 137), ne znači ništa drugo do da mu se pripisuju oni moralni kvaliteti koje domaća ili vladajuća kultura pripisuje samoj sebi. Tako i starac iz parka na Beogradskoj autobuskoj stanici, koji je bez prigovora podelio svoj Jaffa keks sa mladom osobom, koja je sve vreme mislila da je njen keks predmet nasilne deobe, zapravo time polaže ispit iz naučene lekcije o deljenju i iskupljuje se za sve godine sebičnog življenja i glasanja u režimu Slobodana Miloševića. Čutanje prilikom stvarne deobe starčeve kutije Jaffa keksa predstavlja kompenzaciju za reakciju koja je u ranijem vremenu sledila na zahteve za redistribuciju moći, resursa i odlučivanja o budućnosti. Mlataranje štapom, ali i mlaćenje pendrecima bili su odgovor "Prve Srbije" na zahtev da se otvore vrata budućnosti koju je tražila mlada generacija "Druge Srbije". Legenda o dedi i Jaffa keksu sadrži unutrašnju ljutitu reakciju mlade osobe iskazanu psovkom, ali njena poruka i poduka u celini obaveštava i uči mladu osobu da populacija starih nije nužno ili nije više ona egoistična grupa Miloševićevih glasača.

Zašto je legenda bila u pravu?

Prvo javljanje legende, koja govori o adaptaciji bivše "Prve Srbije" na promenjenu situaciju i novu kompoziciju političke moći, odigrava se u mediju (forum B92) koji se može smatrati glasilom nekadašnje "Druge Srbije". Poruka i poduka ove legende govori o putevima medijacije na nivou ranije konfrontiranih identiteta i transformacije političkih subjekata. Politički proces transformacije nije bio sasvim jasan u prvoj koalicionoj vladi Vojislava Koštunice (2004-2007) gde je SPS davao samo podršku manjinskoj vladi, ali i usled političke regresije dominantne političke stranke u toj vladi,¹⁴ a potpuno zamagljen u kratkotrajnoj koaliciji DS i DSS (2007-2008). Stoga javljanje legende 2006. godine, bez obzira na njen skroman odjek,¹⁵ predstavlja najavu, nagoveštaj ili opcionalno predviđanje onoga što će se desiti 2008. i 2009. godine na političkoj sceni Srbije. U te dve godine dogodilo se da je 2008. godine Socijalistička partija Srbije Ivice Dačića ušla u vladu sa Demokratskom strankom posle neobjašnjenog prekida pregovora o formiranju vlade sa Šešeljevom i Koštuničinom strankom, a SRS se raspala i iz nje formirala nova stranka s Tomislavom Nikolićem na čelu, koja proklamuje evrointegracije kao deo svog programa. Sasvim je jasno iz proklamacije i delovanja političkih aktera da su i SPS Ivice Dačića i SNS Tomislava Nikolića usvojili vrednosti koje je zastupala nekadašnja "Druga Srbija", a to je prvenstveno evropska perspektiva s evropskim pravnim i ekonomskim sistemom i s jasno definisanim zahtevom za ulazak u Evropsku Uniju. Ponovno javljanje legende 2009. godine samo "verifikuje" postojeće stanje objašnjavajući da je sasvim moguće da i sami tvorci, kao i najtvrdi zastupnici nekadašnje "Miloševićeve Prve Srbije" mogu, poput starca koji trpeljivo posmatra kako mu mladić ili devojka jedu Jaffa keks, pokazujući time širokogrudost ili toleranciju, da pređu politički Rubikon koji deli dve Srbije. Svakako da učešće Partije ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS) u vladi na čelu s predsednikom te stranke, već pomenutim Jovanom Krkobabićem, izgleda kao odslikavanje onoga što je legenda poručila nekoliko godina ranije.

Literatura

- Adams, Daglas. 1992. *Doviđenja i hvala na svim ribama*. Beograd: Polaris.
Adams, Daglas. 2008. *Autostoperski vodič kroz galaksiju*. Beograd: Alnari.

¹⁴ O jednoj specifičnoj posledici političke regresije u periodu 2004-2007 vidi u analizi masovne panike usled "pojave" kanibalističke sekte u Šapcu (Kovačević 2008, 5-65).

¹⁵ Sam odjek ovakvih folklornih tvorevina nije od značaja za procese o kojima govore, već su značajne generativne sile. Putevi medijacije na folklornom nivou označavaju i odražavaju da tvorci i prenosioci tih tvorevina imaju svest o mogućim rešenjima, kao i njihovu kvalifikaciju.

- Brunvand, Jan Harold. 1984. *Choking Dobeman and Another "New" Urban Legends*. London-New York: W. W. Norton.
- Brunvand, Jan Harold. 1986. *The Mexican Pet. More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*. New York-London: W. W. Norton.
- Brunvand, Jan Harold, 2009. *A Bag of Cookies: An Illustrated Internet Forward*. FO-AFtale News, Newsletter of The International Society for Contemporary Legend Research, No. 71.
- Campion-Vincent, Veronique. 1995. Preaching Tolerance? *Folklore* 106: 21-30.
- Jović, Borisav. 1995. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Politika.
- Kovačević, Ivan. 2008. Sociološka priča o šabačkim kanibalima. U *Strah i kultura*, I. Kovačević, B. Žikić, I. Đorđević, 5-65. Beograd: Etnološka biblioteka, knj. 38.
- Kovačević, Ivan. 2009. Tolerancija ili asimilacija: legende o kineskom restoranu i "Ciginjoj kafani". *Etnoantropološki problemi* 4 (3): 67-80.
- Mihailović, Srećko. 1991. Predizborno mnjenje građana Srbije. U *Od izbornih rituala do slobodnih izbora*, S. Mihailović i dr. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Milić, Vladimir. 1992. Socijalni lik političkog javnog mnjenja. U *Rađanje javnog mnjenja i političkih stranaka*, M Pečujlić i dr, 99 -159. Beograd: Medium.
- Milosavljević, Ljubica 2008. Formiranje stava o starima kao glasačima kroz medijske izvore. *Etnološke sveske* 12, nova serija 1: 183-109.
- Ože, Mark. 2005. *Ne-mesta. Uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka "XX vek".
- Smith, A. W. 1975. Yet Another Modern Legend? *Folklore* 86 (2): 137.
- Vujanović, Dragan. 1993. *Zašto je Srbija glasala baš tako*. Smederevska Palanka: Invest Eksport.

Ivan Kovačević

The Legend of the Old Man and the Packet of Jaffa Biscuits

The urban legend that tells of how a young person ate by mistake some biscuits belonging to an old man sitting on the same bench in a Belgrade park is a transformation of an urban legend whose British version features an elderly British lady and a young immigrant, and which can be found throughout Europe, involving protagonists of various nationalities. Before undergoing transformation in Serbia, the legend was depoliticized, reducing the protagonists to two persons for the purposes of moral instruction and moral-religious propaganda. In Serbia, the age of the two protagonists has been reversed, while the moral of the story derives from the specific 1990s distinction between Slobodan Milošević's Serbia and "the Other Serbia". In both cases, the legend propagates the idea of adaptation and assimilation, suggesting that "others" can learn to be like "us", which ensures that they are no longer in the position of "the other".

Key words: urban legend, political anthropology, Serbia, "Shared by Mistake", "The Packet of Biscuits", the old man and the packet of Jaffa biscuits, "The Other Serbia"

Ivan Kovačević

Légende du grand-père et des biscuits Jaffa

La légende urbaine sur l'incident survenu dans un parc de Belgrade où une jeune personne mange par erreur le biscuit appartenant au vieillard avec qui elle partage le banc dans ce même parc, représente une transformation de la légende urbaine qui, dans la variante britannique, concerne une Britannique d'un certain âge et un jeune immigré, pour ensuite changer de nationalité à travers l'Europe. Avant sa transformation en Serbie, la légende a subi une dépolitisation réduisant les protagonistes à deux personnes quelconques dans l'objectif d'une propagande pédagogique et éthico-religieuse. En Serbie les caractéristiques d'âge ont été inversées, et le message de la légende découle de la distinction particulière établie dans la dernière décennie du vingtième siècle, celle entre la Serbie de Milošević et "l'Autre Serbie". Dans les deux cas la légende prêche l'adaptation et l'assimilation nous informant que les "autres" peuvent apprendre d'être comme "nous" ce qui leur garantit de cesser d'occuper la position de l'"autre".

Mots-clés: légende urbaine, anthropologie politique, Serbie, "Commun par erreur", "The Packet of Biscuits", grand-père et biscuits Jaffa, "l'Autre Serbie"

Primljeno 22.02.2010.

Prihvaćeno 8.04.2010.